

ક્લટરિંગ

‘હું જૂનીપુરાણી, બિનઉપયોગી વસ્તુઓનો નિકાલ
કેમ કરતો નથી?’

અંગ્રેજીમાં બે શબ્દો છે, ક્લટરિંગ અને ડી-ક્લટરિંગ. એનો અર્થ થાય છે કાટમાળ ભેગો કર્યા કરવો. જગ્યા ના હોય તો, નવાં કેબિનેટ કે ક્લોઝેટ કે કબાટ ઊભાં કરવાં, પણ જૂની, વર્ષો જૂની એ વસ્તુઓનો નિકાલ ના જ કરવો. હવે તો, ઘરમાં, મકાનમાં જગ્યા ના હોય તો, એ વસ્તુઓનો સલામત સંગ્રહ કરવા માટે ભાડે મળતી જગ્યાઓ પણ છે.

પબ્લિક સ્ટોરેજ, વન માઈલ સ્ટોરેજ, એક્સ્ટ્રા સ્પેસ સ્ટોરેજ, સિક્યોર સ્પેસ જેવી સંસ્થાઓની દેશભરમાં શાખાઓ છે. તમારા મકાનમાં બધું અવ્યવસ્થિત ન લાગે, ગૂંચવાડો ન લાગે, ગંદવાડ ના લાગે, અનાકર્ષક ન લાગે એવું કરવું હોય તો જુદાં જુદાં માપની, જરૂર પ્રમાણે જગ્યા ભાડે રાખી શકાય. ગામેગામ આવી ભાડે મળતી જગ્યાઓ છે. ક્યારેક કામચલાઉ અને ક્યારેક લાંબા સમય માટે, એ જગ્યાએ, મારો વધારોનો સામાન સંગ્રહી શકાય અને આમાં કશું ખોટું નથી!

જૂની વસ્તુઓની હેરફેર માટે, અદલાબદલી માટે, નિકાલ લાવવા માટે પરદેશમાં, પાશ્ચાત્ય દેશોમાં જાતજાતની વ્યવસ્થાઓ છે.

બિનજરૂરી વસ્તુઓનો નિકાલ કરી શકાય. ગરાજસેલ કરી શકાય. ઈ-બે જેવી સાઈટ દ્વારા ઓછા ભાગે વેચી શકાય. સાલ્વેશન આર્મી, ગુડવિલ, યુનિસેક્સ જેવી સંસ્થાઓમાં દાન કરી શકાય કે પછી ‘ક્યારેક જરૂર પડે’ કે પછી ‘આ તો ફેંકી ના જ દેવાય’ એવી વસ્તુઓ હોય તો એ વસ્તુઓને સ્ટોરેજ સ્પેસમાં જરૂર પ્રમાણે ભાડેથી સંગ્રહી શકાય.

આપણે જરૂરિયાત પ્રમાણે અને સંજોગ પ્રમાણે વસ્તુઓ વસાવીએ છીએ. સમયાંતરે જૂની વસ્તુઓનો નિકાલ અને નવી વસ્તુઓની ખરીદી એ બહુ સ્વાભાવિક વ્યવહાર છે. વસ્તુઓ વપરાતી રહે, વસ્તુઓ ફરતી રહે તો જ દેશનું અર્થતંત્ર પણ ફરતું રહે. બાકી જો ખરીદ-વેચાણ થતું ના રહે તો અર્થવ્યવસ્થા ‘ઠબ’ થઈ જાય!

અહીં આપણે અર્થશાસ્ત્રની વાત કરતા નથી. આપણે મનોવિજ્ઞાનની વાત કરીએ છીએ.

ક્લટરિંગ-કાટમાળ ભેગો કરવો, જૂની વસ્તુઓનો નિકાલ ના કરવો, કશું પણ ફેંકી ન જ દેવાય એ વલણ રાખવું એ હકારાત્મક નથી. એ તંદુરસ્ત નથી. એ આવકાર્ય, અભિનંદનીય વર્તન નથી. અહીં આપણે એની એક સમસ્યા તરીકે, એક બીમારી તરીકે, એક મર્યાદા તરીકે વાત કરવી છે. ઘણી વ્યક્તિઓમાં આ ખાસિયત જોવા મળે છે.

ક્લટરિંગ એ વખાણવાલાયક ગુણ તો નથી જ. મારાથી કશું છૂટતું નથી કે પછી મારાથી એ બધું છોડી શકાતું નથી.

હું મારા મકાનને સ્વચ્છ, સુઘડ રાખી શકતો નથી.

હું જૂની વસ્તુઓ પણ કાઢી શકતો નથી.

મારા મકાનમાં પગ મૂકવાની જગ્યા નથી.

મારું મકાન ગોડાઉન જેવું (ક્યારેક ઉકરડા જેવું?) લાગે છે.

હું વધારાનો સામાન (ક્યારેક તો પંદર-વીસ વર્ષ જૂનો) સ્ટોરેજમાં મૂકી રાખું છું.

ક્લટરિંગ પર જવા દેવું એ વિષય પર, નાની નાની બાબતો પર ચોંટવું અહીં એ વિષય પર, આપણે સંગ્રહ કેમ કર્યા કરીએ છીએ વગેરે વિષયો પર ખૂબ જ લખાયું છે. ક્યારેક આ એક સમસ્યા છે.

આપણે ભેગું કેમ કર્યા કરીએ છીએ?

આપણે જૂનાં ડબલાંડૂબલી પણ નાખી દેતા કેમ નથી?

આપણે એ જૂનું બધું 'જવા દેતા' કેમ નથી?

આ પ્રશ્નનો સરળ જવાબ નથી.

આ બાબત હંમેશાં મારી આર્થિક પરિસ્થિતિનું પરિણામ નથી.

આ એક જુદી જાતનો સંઘરો છે.

હું એક જુદા પ્રકારનો 'સંગ્રહખોર' છું.

અંગ્રેજીમાં એને 'હોર્ડર' કહેવાય છે.

આપણે કશું પણ છોડી શકતા કેમ નથી?

હું વર્ષો જૂનું અને બધું કચકચાવીને પકડીને કેમ બેઠો છું?

ગૂંચવાયેલું કોણ નથી?

આ પ્રશ્નનાં કારણો હોઈ શકે.

આ પ્રશ્નના ઉકેલો પણ હોઈ શકે.

ચાલો, થોડું નિરાંતે વિચારીએ.

૧. કલટરિંગ એ માત્ર ભારતીયોનો પ્રશ્ન નથી. આ માનવીય પ્રશ્ન છે. કોઈ પણ જાતિમાં આ લક્ષણો જોવા મળે. આપણે આપણી, ભારતીયોની, ગુજરાતીઓની વાત કરવી છે.

આપણે જે સંસ્કૃતિમાંથી આવીએ છીએ તે 'પ્રિઝર્વ અને રિઝર્વ'ની સંસ્કૃતિ છે. સ્વાભાવિક છે આપણે એ વસ્તુઓ, વિચારો, વ્યક્તિઓને સાચવી રાખીએ. સંગ્રહી રાખીએ.

આપણો સ્વભાવ જ સાચવી રાખવાનો, પકડી રાખવાનો, ના જવા દેવાનો છે. એટલે આપણને એ સાવ જરૂરી કે પછી સ્વાભાવિક લાગે. ચોક્કસ લાગે. એમાં કશું ખોટું નથી, પરંતુ વિચારવા જેવું એ છે કે એ તંદુરસ્ત છે?

જે વસ્તુ છેલ્લાં દસ વર્ષથી ખોખામાં છે કે પછી અભરાઈ પર છે કે પછી સેફ ડિપોઝિટ બૉક્સમાં છે કે પછી સ્ટોરેજમાં છે એ વસ્તુને મેં હજી પણ પકડી કેમ રાખી છે?

જૂનાં ડબલાં અને જૂનાં ડગલાંથી કબાટ ભરેલાં કેમ છે?

આપણે અછતની સંસ્કૃતિમાંથી આવીએ છીએ. એટલે આપણને કશાનો 'બગાડ' કરવાનું ન જ ફાવે! અને 'સંગ્રહેલો સાપ પણ કામમાં આવે' એ આપણી માન્યતા છે!

આપણે 'વળગણો'ના માણસો છીએ. ભલે આપણે ગીતાના આદર્શોનાં બાણગાં ફૂંકતા હોય, આપણા મહારાજો 'સંસાર અસાર છે' એવાં રણશિંગાં ફૂંકતા હોય, આપણે 'પરિગ્રહ'ના માણસો છીએ. આપણે કશું પણ, જૂનું કે નવું, છોડવા તૈયાર નથી! આ સામૂહિક રોગ છે અને એટલે આપણને એ સ્વાભાવિક લાગે છે! આ તંદુરસ્ત નથી જ!

બાકી બે જ નિવૃત્ત વડીલો માટે પાંચ બેડરૂમ અને સાડા ત્રણ બાથરૂમ અને ત્રણ રેફ્રિજરેટરની જરૂર શું કામ પડે?

આપણે અછતના દેશમાંથી આવીએ છીએ. અછતના કારણે અસલામતી

અનુભવાય અને એ સ્ટ્રેસ, એ ઉત્તેજના આપણને સંગ્રહ તરફ દોરી જાય. બાકી બે નિવૃત્ત વડીલો સેલનું બટર, સેલનું તેલ, સેલનું કઠોળ શું કામ ભેગું કરે? અહીં બારે મહિના શાકભાજી કે અનાજ-કરિયાણું બહુ છૂટથી મળે છે અને બચે તો કેટલા બચે?

‘છેલ્લાં દસ વર્ષથી, એ મારા બાળપણના જમાનાની એ વસ્તુઓ હજી મેં સ્ટોરેજમાં મૂકી રાખી છે. દર મહિને ૫૦-૬૦ ભાડાના આપું છું, પણ હું એનો નિકાલ નથી કરી શકતો. કેમ?’

૨. ક્લટરિંગ બાબતમાં બીજી બાબત છે સમૃદ્ધિની.

અમેરિકામાં આવીને આપણે ખૂબ સમૃદ્ધ થયા છીએ. ભૌતિક સમૃદ્ધિ વધી છે, પણ સાથે સાથે આધ્યાત્મિક સમૃદ્ધિ વધી છે ખરી? ના. બિલકુલ નહીં. તમે કહેશો ‘કેમ નહીં અહીં આટલાં બધાં મંદિરો બંધાયાં ને?’ એ વાત સાચી છે કે મંદિરો વધ્યાં છે, પણ માણસની ભૂખ પણ વધી છે. એની ઇચ્છાઓ પણ વધી છે. ભક્તિ કરતા હો ત્યારે વધી છે! અને એનાં પણ ગંભીર કારણો હોઈ શકે. એ મંદિરના આંટા ‘ટાઇમપાસ’ માટે કે પછી વેપારની તકો માટે મારે છે.

સમૃદ્ધિ બે પ્રકારની. બહારની સમૃદ્ધિ, અંદરની સમૃદ્ધિ.

હા, બહારની સમૃદ્ધિ વધી છે, પણ અંદરની સમૃદ્ધિનું શું?

અંગ્રેજીમાં બે શબ્દો છે: ઇન્ટરનલ પ્રોસ્પેરિટી અને એમ્પ્ટીનેસ વિધિન. આ શબ્દો સમજવા જેવા છે.

બહારની સમૃદ્ધિ તો ખૂબ વધી છે, પરંતુ અંદરનો ખાલીપો ઓછો થયો નથી. એ ખાલીપો ઓછો થતો નથી અને એટલે જ બહારનું ‘હજી વધારે’ એ વલણ ઓછું થતું નથી.

‘ક્લટરિંગ એટલે અંદરના ખાલીપાણને બહારની સમૃદ્ધિથી ભરવાનો એક નિરર્થક-અસફળ પ્રયત્ન.’ આ પરિભાષાને નિરાંતે સમજો. હું જે કંઈ ભેગું કરવામાં વળગ્યો છું, ચોંટ્યો છું એ મારા જ વ્યક્તિત્વની અભિવ્યક્તિ છે. બાકી હવે સિત્તેર વર્ષની ઉંમરે મારી જરૂરિયાતો કેટલી?

ખોરાક જોઈને કે પછી મફતનું છે એટલે મારી ભૂખ ઊઘડે એ ભૂખ શારીરિક ભૂખ નથી એવા માનસિક કારણો જવાબદાર છે, અંદરની સમૃદ્ધિ જવાબદાર છે.

ગૂંચવાયેલું કોણ નથી?

એ મનના ગરીબ છે અને એની કોઈ દવા નથી. એના કોઈ દાકતર નથી અને ડા, ડોક્ટર પણ મનના ગરીબ હોઈ શકે, કારણ કે એ ડોક્ટર પણ ‘માણસ’ છે! એને પણ ‘અંદરનો ખાલીપો’ હોઈ શકે.

આંતરિક સમૃદ્ધિ બહુ મોટી બાબત છે. આંતરિક રીતે સમૃદ્ધ માણસ અડગ છે, અટંગ છે, ફક્કડ ગિરધારી છે.

એ શાંત છે. એ સંતુષ્ટ છે. એ સરળ છે.

એને કોઈ અજંપો નથી. કોઈ અ-ધરાવો નથી.

કોઈ લોભ નથી, કોઈ લાલચ નથી.

એને કોઈ બનાવટ નથી. કોઈ છેતરપિંડી નથી.

એને કોઈ અહંકાર, અધિકાર, અભિમાન નથી.

એ અંદરથી ‘ભયોભયો’ છે, એને બહારના કશાની ચિંતા નથી.

એને કોઈ ભાર, કોઈ ફરિયાદ નથી. કોઈ ચિંતા નથી.

કોઈ અગમ્ય શક્તિમાં વિશ્વાસ રાખી, હયાત પળને માણે છે.

શું થઈ શકે મારાથી આવું?’

અંદરનો ખાલીપો મને બહાર દોડાવે છે.

‘કશુંક ખૂટે છે’ અને કમનસીબે મને ખબર નથી કે શું ખૂટે છે. આપણે બધા એ કશાકના કારણે, એ કશાકની શોધમાં સતત દોડ્યા કરીએ છીએ. ધ્યેયની ખબર નથી એટલે દોડ ચાલુ રહે છે. ભેગું કર્યા કરે છે!

ક્યાં અટકવું એ જ ખબર નથી.

ક્લટરિંગને મારા આંતરિક ખાલીપા સાથે સંબંધ છે. બહારનું એ બધું મારા અંદરના ખાલીપાને ભરવાનો એક નિષ્ફળ પ્રયાસ છે. એ સાચા ઉપાય નથી. અસંતોષ બહુ મોટી બાબત છે. ભેગું કર્યા કરવા છતાં એ ખાલીપો-અધરાવો જવાનું નામ લેતો નથી.

૩. ક્લટરિંગ - જૂની વસ્તુઓનો સંગ્રહ. હું એ વસ્તુઓનો નિકાલ કરી શકતો નથી, કારણ કે એ વસ્તુઓ સાથે મારી સ્મૃતિઓ અને મારી લગાણીઓ સંકળાયેલી છે. દા. ત. મારા એ બાળપણના ફોટાનો કે પછી મારાં લગનનું એ આલબમ. કે પછી મારી મોટી દીકરીનો એ ઓરડો કે જેમાં મેં એ બધું અકબંધ રાખ્યું છે.